

KRONIKA

FILM

O PRAZNIKIH KRATKEGA FILMA. Festivali kratkega filma v Beogradu nam ponujajo edino res dobro priložnost, da se razgledamo po tem malo popularnem, a očarljivem in pomembnem svetu ustvarjalnosti. Že na začetku moramo reči, da občinstvo našega glavnega mesta to priložnost vsako leto bolje razume in izkorišča. Velika dvorana Doma sindikatov je — posebno ob večernih predstavah, ko tečejo skozi projektorje filmi v konkurenci za nagrade — polna do zadnjega kotička. Med dvema tisočema gledalcev, pa tudi v preddverju v boju za vstopnice je videti zmagovito večino mlajših ljudi. Z zanesljivostjo približne natančnosti in natančne približnosti poskusimo najprej nanizati

nekaj podatkov

o tej manifestaciji naše kulture, letos v marcu štirinajste po vrsti. Žirija je morala pregledati 118 za konkurencu prijavljenih kratkih filmov iz 18 proizvodnih hiš, centrov ali zavodov. (Celotna proizvodnja obsega 168 kratkih filmov.) Za konkurencu je imela žirija izbrati največ 60 del. To je omejitev, o katere prekoračenju svet festivala sploh ne razpravlja.

Filmi so po propoziciji razvrščeni v štiri kategorije: v dokumentarne, igrane, animacijske in tako imenovane namenske. V kategorije razvrščajo filme proizvodne hiše same, žirija pa ima pravico njihove prijave tudi popraviti in v eno kategorijo prijavljeni film — vtakniti v drugo. To dejstvo ni nepomembno, saj določajo pravila festivala omejeno število nagrad za vsako kategorijo. Nagrad je malo, da bi bila njihova vrednost tehtnejša: štiri zlate medalje »Beograd« nagrajujejo najboljši izbor posamezne proizvodnje, najboljši film festivala za režijo, najboljšega snemalca in najboljši scenarij oziroma tekst. Nadalje so žiriji na razpolago še štiri srebrne medalje mesta Beograda za najboljši film v posamezni od kategorij in tri diplome za dosežke v posameznih strokah.

Letos je svet festivala oziroma njegov upravni odbor dodal še eno srebrno medaljo za kategorijo dokumentarnega filma in dve diplomi, ker se je izkazalo, da je bila žetev na področju dokumentarnega filma izredno bogata in dovolj kvalitetna.

Kratki filmi stanejo naše producente in družbo vsak po dva do sedem milijonov starih dinarjev. Najvišja nagrada za ustvarjalca je 500 tisoč starih dinarjev, razen nagrad ustvarjalcem pa podeljuje žirija še nagrade producentom za posamezne žanre, vsako leto omejeno vsoto, ki se steka iz kinematografov za pospeševanje kratkega filma v zvezni filmski fond: letos je žirija podelila 14 milijonov in pol starih dinarjev, in sicer podjetjem Dunav filmu iz Beograda 5, Zagreb filmu iz Zagreba 5, Vibi filmu iz Ljubljane in Sutjeska filmu iz Sarajeva po 2 ter podjetjem Vardar film iz Skopja, Filmskemu studiju Titograd, Pokrajinskemu kulturno propagandnemu centru Priština in Neoplanti iz Novega Sada po eno. Producentom so podelili za vsak nagrajeni film po en milijon starih dinarjev, Zagreb film pa je prejel za risanko MUHA milijon in pol.

Razen uradnih nagrad pa deluje ob festivalu še vrsta žirij: za nagrado KEKEC, za nacionalno nagrado CIDALC (mednarodni komitet za širjenje umetnosti in kulture s pomočjo filma), žirija CK ZMJ, za nagrado revije

EKRAN iz Ljubljane, za nagrade Sveta za gospodarske odnose s tujino, za nagrado Jugoslovanske zveze organizacij za telesno kulturo, nagrada Filmske mladine Srbije, nagrada Turistične zveze mesta Beograda, Tehnične ljudske univerze iz Beograda, in žirija za tri nagrade Turistične zveze Jugoslavije.

Ko je festival, teče tudi dopolne in popoldne v festivalskem okviru vrsta prireditev in projekcij: tako imenovana informativna sekcija, kjer so na programu vsi, od žirije v to sekcijo razvrščeni filmi, posebne projekcije za mladino in šole, izbrani programi tujih filmov, nagrajenih na drugih festivalih, projekcije s filmi raznih gostov festivala, programi kinoteke.

V konkurenci so predvajali 35 dokumentarnih, 9 igranih, 11 animacijskih in 7 namenskih kratkih filmov. Dunav film je nastopil v konkurenci s 17 filmi, izven konkurence z 19 filmi, Zagreb film v konkurenci z 12, izven pa z 10 filmi, Sutjeska film v konkurenci z 10, izven pa s 5 filmi, Neoplanta v konkurenci z dvema, izven pa z 9 filmi. Filmske novosti so predvajale izven konkurence 10 filmov, Viba film je nastopil v konkurenci s 7, izven pa s tremi filmi, Vardar film v konkurenci s štirimi, izven pa s tremi, Zastava film v uradni konkurenci z dvema, izven pa s petimi filmi, Akademija za gledališče, film, radio in televizijo v Beogradu je imela v konkurenci en film, izven konkurence pa 4. Gozdno gospodarstvo JELEN iz Beograda je imelo v konkurenci en film, izven pa 4. Kulturni center Beograda v konkurenci enega, izven dva, Kino klub Beograd — dva v informativni sekciji, Filmski studio Titograd — enega v konkurenci, Filmski avtorski studio iz Zagreba enega v konkurenci, Galerija fresk iz Beograda — enega v informativni sekciji, Pokrajinski kulturno propagandni center iz Prištine — enega v konkurenci, Zavod za zdravstveno zaščito SR Srbije — enega izven, Jugoslovanski rdeči križ — prav tako enega izven konkurence.

Mimo novih producentov (5) je nastopilo prvič s filmom na tem festivalu 20 mladih avtorjev, od teh devet v uradni konkurenci. Debitanti so doma iz Beograda (15), iz Novega sada (5), iz Skopja (2) in po eden iz Zagreba in Sarajeva. Nekateri režiserji so nastopili na festivalu s tremi, štirimi, eden celo s šestimi filmi, v konkurenci pa je imel posamezni avtor največ dvoje del.

Na festivalu je bilo prisotnih prek 100 domačih, ter kakih 10 tujih novinarjev in nekaj desetnih gostov iz raznih evropskih držav. Na tem festivalu je prišlo do prvega sodelovanja na področju kulture med Jugoslavijo in Avstralijo. Režiser Ian Dunlop je prikazal na posebni projekciji ciklus svojih edinstvenih etnografskih filmov.

V sedmih prazničnih dneh kratkega filma se je torej zvrstilo pred očmi pozornih gledalcev, ki so živahno reagirali na vrednosti in pomankljivosti predvajanih del, okrog 200 filmov. O novicah na festivalu, o razmerah v jugoslovanski kinematografiji, o avtorjih in proizvodnjah in o drugih problemih v zvezi s filmom je vsak dan poročal Informativni bilten, ki je izhajal v štirih jezikih. Tako zaradi mnogovrstnosti problemov, ki jih obravnavajo prikazani filmi, kakor zaradi mnogoličnosti obravnave ni lahko zadeti in izrisati do podrobnosti fizionomije celote. Poskusimo zatorej v obrisu nakazati vsaj

bistvene poteze

tega plemenitega mitinga, ki kaže enoletna snovanja in rezultate množice ustvarjalcev najrazličnejših nadarjenosti in afinitet. Že sama kvantiteta posameznih žanrov nam razkriva prevladujoči položaj dokumentarnega in risanega

filma, medtem ko je bilo igranih filmov odločno manj, prav tako pa je bilo zrelejših stvaritev s področja namenskega filma malo. Tako dokumentarni film kot risanke izhajajo v Jugoslaviji iz znanega izročila, ki je doseglo mnoga zaslužena priznanja doma in po svetu. Skupine dokumentaristov iz Beograda, Zagreba, Ljubljane in Sarajeva so okrepile nove mlajše moči, deloma iz omejenih središč, deloma pa iz na novo nastajajočih žarišč v Novem sadu in Prištini. Prav tako se je pridružilo svetovno znanim predstavnikom zagrebške šole risanege filma nekaj ustvarjalcev, ki delajo v Ljubljani, Beogradu in v Novem sadu. Letos je bila skupina ustvarjalcev iz Makedonije manj uspešna, če izvzamemo dejavnost snemalcev.

Ozrmo se najprej na dosežke in pota čistih dokumentaristov, ki predstavljajo še vedno stržen kontinuiranih in uspešnih prizadevanj tako v vsebinskem kot v poklicnem strokovnem pogledu. Dokumentarni film je obdelal vrsto problemov in tem: takih, ki se tičejo slavne preteklosti v življenju in kulturi in v bojni tradiciji naših narodov, tako da je vključeval v svoje delo gradivo kinotečnega pomena, deloma gradivo bogatih arhivov našega filma, in to gradivo smotno vkomponiral najsi bo po načelih kontrastov ali primerjav, ali pa po načelu vznemirljive spominske kontinuitete. Tako doživljamo v teh filmih stare kulturne spomenike Srbije, Makedonije, Črne gore, Istre. Ob izbranih materialih smo priča spominom na umrle, padle in živeče borce narodnoosvobodilne vojne. Tej tematiki je posvečenih pet tem, a v mnogih drugih čutimo njihovo živo in ustvarjalno, pa tudi tu in tam — kritike vredno prisotnost.

En sam film je posvečen dvajseti obletnici filmskega medija: Klopčičev film *Podobe neke mladosti*. Smotno izkoriščani in grajeni material tega filma pa pri gledalcih beograjskega festivala ni mogel zbuditi zaslužene pozornosti, saj je film za tako prireditve — vsak večer je bilo na sporedu po deset kratkih filmov, ki so trajali po 8 do 18 minut — precej predolg. Tak film — traja nekaj več kot 22 minut — bi slej ko prej sodil med prireditve Jugoslovanske kinoteke.

Velika večina filmov je zazrta v dandanašnji dan. Videli smo vrsto portretov naših mest (Beograd, Kragujevac, Titograd, otok Lastovo) v nekaterih filmih v celoti, v drugih samo bežno. Odkrivali smo neznane kraje, pokrajine, ljudi, pojave in navade in nravi: prekrasno pokrajino ob ustju Neretve, kjer žive ljudje in živali tako rekoč na vodi in v čolnih, spoznali »zaobljubljene« žene, ki so morale ostati po volji svojih družin vse življenje v obleki moškega in živeti tudi življenje drugega spola (običaj, ki še živi v Kosmetu in v Črni gori), spoznali smo nadalje čančarje, po slovensko bi rekli »koritarje«, nekakšne suhorobarje bosenskih krajev na obronkih Majevice, občutili smo kakanjske rudarje v enakomerni meni letnih časov, let in desetletij, saj se njihov rudarski poklic prenaša z očeta na sina, iz roda v rod. Pregledali smo stare stroje, ki še vedno rabijo svojemu namenu, kljub viharnemu in zmagovitemu pohodu strojev druge tehnološke revolucije; ustavili smo se na gnevnih poljih Bosne, kjer je zemlja voljna roditi, toda kmetje uhajajo v mesta, postali smo ob bosenskih praznikih, ko se kuha žganje, kamera mladega splitskega amaterja nas je prisilila, da nismo hodili mimo splitskih ljudi z dna, s tal (beračev in pohabljenec) tako, kot sivi vsakdan pomete mimoidoče (med katerimi srečamo tudi sebe), zdrveli smo po novih asfaltiranih in makadamskih cestah, ne da bi se ozrli po cestarjih, ki te ceste vzdržujejo, poveselili smo se na

teferiču, na praznovanju bosenskih ljudi lepe poletne nedelje, in se začudili bistrini in razposajenosti ter posebnostim vzhodnjaškega duha. Lahko bi naštevati še in še. Pa ni potrebno. V enem stavku je moč izraziti, kar smo videli: problematika, s katero polnijo časopisi iz dneva v dan svoje neštevilne stolpce, in ki jo doživljamo v vsej polnosti vsak dan, ne da bi opazili bistveno — ta problematika bije iz filmov dokumentarnega žanra s silovito prepričljivostjo. Iz filmov veje aktivizem v najboljšem pomenu besede, kritičnost izredne ostrine in jasnovidnosti, ljubezen do svojega kraja, do vrednosti našega izročila, do našega vsakdanjega dne in hrepenenje po boljšem jutri.

Risani film — kot se je predstavil na 14. festivalu — kaže kontinuiteto z najboljšim, kar je ta način podajanja že ponudil naši in svetovni javnosti. Pa ne samo to: mimo vsebinske polnosti, aktualnosti in prizadetosti, ki se javlja zdaj kot ostra in boleča parola, zdaj kot moder narodni pregovor, zdaj kot nabita filozofska téma — opažamo v potezah risarjev in v gibanju, ki jih čarajo animatorji — popolne novosti, ki jih navdihuje zdaj izrazit in sodobnemu izrazu blizek likovni čut, zdaj na najboljše izročilo ljudske umetnosti naslonjeni risarski talent, zdaj oboje hkrati.

14. festival je ovrgel z vrsto del, od katerih so nekatera obtičala zaradi ozkosrčnih, toda vendar higieničnih predpisov festivalnega pravilnika, v informativni sekciji — stare, pa tudi novejše glasove o nekakšni krizi risanega filma pri nas. Krize ni v ustvarjalcih, temveč kvečjemu od časa do časa pri organizatorjih in kulturnih politikih, ki lahko zavirajo ali pospešujejo to proizvodnjo. Risani film na tem festivalu je pokazal raznovrstnost inspiracije in tematike: kriza civiliziranca in civilizacije, tesnoba človeške eksistencialne situacije, čisto veselje mladosti in ljubezni v večnih premenah življenja in smrti, absurdno neizogibnost moči in nemoči v njunem medsebojnem učinkovanju, naivno veselje ustvarjanja; to so junaki teh skrbno in duhovito risanih in animiranih filmov. Animatorji in režiserji v proizvodnjah zunaj Zagreba težka dohajajo visoko razvitost pripovedovanja in presenetljivo strnjenoost te pripovedi, ki jo mojstrsko obvladuje šola zagrebškega risanega filma.

V igranem filmu ni videti ne te vrste poguma ne znanja ne iznajdljivosti. Pa vendar je ponudil tudi igrani film nekaj stvaritev, ki so vredne pozornosti in ki so živahno razgibale gledalce. Nadrealistična fantazija, kot vse kaže — mukoma išče v filmu medij, ki bi ji služil v vsej popolnosti. Običajna zgodbica v kratkem igranem filmu lahko nasmee in navduši, toda ne more biti sprejeta kot delo izredne domiselnosti, novatorstva ali umetniške cene.

Namenski film je imenovana tista vrsta filmov, ki jo ponavadi naročijo znanstvene, družbene, politične ustanove za propagando svojih posebnih, ponavadi informativnih, vzgojnih in propagandnih ciljev. Beograjski festival je pokazal, da je večina ustvarjalcev profesionalno dobro izvedla svojo nalogo in dosegla *namen*. pri tem pa ni uspela dvigniti obravnavane materije do izpovedne in višje estetske vrednosti. V tej smeri je bilo v našem filmu že precej doseženega, zato se smemo nadejati, da bo namenski film našel novih in novih tem in ustvarjalcev ter nov vzpon.

Zirija je izločila iz 118 filmov polovico — v odsotnosti enega svojih članov. Njeno delo je bilo v tej fazi za sedmi del težje. Prav tako pa ni bilo lahko razsoditi pravično o nagradah. Njena odločitev se je oprla na očitno premoč dveh skupin filmov: dokumentarnega in risanega. Že pri selekciji je napravila nujno nekaj krivic, saj bi rada, če bi bilo to mogoče, vključila v konkurenco

vsaj še kakih deset ali dvanajst filmov, predvsem nekaterih mlajših avtorjev in nekaj risank. Prav tako se je bilo ob majhnem številu nagrad težko odločati pri vrsti filmov. Ob tehtanju vrednosti uspelih del je prav gotovo prezrla kako vrednost, pa tudi kakšno, nekaterim očem skrito drugim očem pa očitno pomanjkljivost.

Naj mi bo dovoljeno zapisati, da me je kot poklicnega filmskega ustvarjalca ob pregledovanju dolge vrste kvalitetnih del, ki so tekmovala na tem festivalu za priznanje — napolnjevalo čustvo ponosa. Poklic filmskega ustvarjalca, tako sem občutil prav na tem festivalu (pregledal sem več kot polovico vseh dosedanjih festivalov), kaže poteze zrelosti, tako v obvladovanju možnosti, ki jih filmski medij ponuja in v sebi skriva, kakor v pozornosti in občutljivosti, ki priključeta pred oči in na platno značilno, tehtno, perečo, nevideno problematiko.

Med selekcijo, ki smo jo opravili v tednu dni na začetku marca, in med festivalnimi dnevi konec marca, me je povabil televizijski novinar in filmski kritik Toni Tršar na enourni razgovor o temi film in literatura. Rad sem se odzval, saj mi je migljalo pred očmi toliko novih slik, vtisov in doživljajev pravkar pregledanega materiala, da se mi je zdelo tembolj mogoče nekaj vrednega prispevati k razgovoru. Ker je bila tema pri televiziji po eni strani mnogo ožja, po drugi pa mnogo širšega pomena in obsega kot krog mojega razmišljanja ob kratkih filmih, seveda nisem mogel misli ob pregledanih filmih na televiziji ne urediti ne izreči. Zato bi rad za zaključne odstavke povedal nekaj

o pomenu besede v filmu

posebej ob prazničnih dneh beogradskega pregleda filmov. Predvsem so se mi pred očmi spomina in tudi ob samem ponovnem gledanju vsi filmi razvrstili v tri poglavitne skupine:

— v prvo skupino sodijo filmi brez besed. Ti filmi se izražajo samo s sliko in zvokom v medsebojno pretehtanem odnosu, ne glede na to, ali gre za dokumentarni, igrani ali risani film. Seveda je opaziti tudi pri tej skupini filmov vdor in včasih celo prevladovanje človeškega glasu in bolj ali manj artikuliranih in pomenljivih zvokov, ki nadomeščajo v polni meri izgovorjeno besedo ali besedno zvezo.

— v drugo skupino sodijo filmi, kjer beseda prevladuje, saj predstavlja dramaturško nit, organizacijski princip, kompozicijsko konstrukcijo. V tej skupini sta zopet dve vrsti filmov: ena je grajena na mehanični, sinhroni zvočni sliki, druga skupina pa je taka, da tečeta obe materiji sicer vzporedno, toda brez mehanične sinhronosti. Beseda, pripoved z besedami pa je tudi v tej drugi skupini nosilec in organizator dogajanja.

— v tretji skupini so filmi, v katerih se beseda vključuje v bogato zasnovano zvočno tkivo kot eden enakopravnih elementov gradnje. Prav tako igra beseda v tej skupini filmov zdaj vlogo organizatorja pripovedi bodisi v popolni sinhronosti s sliko, bodisi kot kontrapunkt, zdaj spet prevladajo drugačni elementi, bodisi zvočni, bodisi slikovni. Te vrste filmov je bilo na festivalu največ.

O moči besede v kratkih filmih 14. festivala naj pričajo naslednji, brez dokončanega vrednostnega kriterija izbrani odlomki. Pričajo naj nadalje še o

mnogovrstnosti lucidno najdenih in osvetljenih problemov, ne glede na to, ali je pripadajoče slikovno gradivo po pomenu in izrazni moči enakovredno ali ne. Skupine filmov, kot sem jih navedel, presojamo na ta način samo v metodičnem smislu, zato da se lažje najdemo ob presojanju nadarjenosti in nagnjenja in posebnosti posameznih avtorjev in obravnavanih materij, ne pa zato, ker bi hoteli sugerirati vrednostna stališča. V vseh treh skupinah namreč je moči najti primere pretehtane in srečno ubrane graduje ter pristnega filmskega čuta.

»... a ta Rade, ta zastopnik, na vsa usta govori: dobili boste cesto, ampak, vpije, najprej cesto, nato pa naj ukinejo železniško prog...« (Vlaki, ki jih ni več, Rudolf Sremec).

»... kadar posameznik udari z bombo, je ne sme obračati takole, ker lahko slučajno zadeneš ob vžigalni naboj, nato pa iščeš glavo, ko ti bomba, to se pravi, počasi goreča zmes začne šumeti v rokah... Torej kako? Takole moraš, kot si že storil, roke je treba takole obrniti...« (Vojak, bombe in... Ante Zaninović).

»Konceptija materije, gole, surove, rustične, ki nastaja pred obliko in živi še po njej, od večnosti do večnosti, se je mogla razviti samo v takem metafizičnem prostoru, iracionalnem in duhovnem, v katerem ne bo ne iluzionizma volumena ne perspektive, ne proporcev, ne fizikalnih zakonov...« (Razstava, Jordan Đorđević, besedilo Lazarja Trifunovića).

»Rad bi pozdravil vse prejšnje generalne sekretarje našega kluba Organizacije združenih narodov v Prištini... Nekatera mesta naših prejšnjih ambasadorjev so ostala prazna, ker so prejšnji ambasadorji odrasli... (Ekse-lence, Zdravko Velimirović).

»Naš kratki film zaživi v teh letih ob dotoku mlajših ljudi, ki so s prvimi avtorskimi filmi dvignili skromno tradicijo kratkega filma na kvalitetno visoko stopnjo...« (Podobe neke mladosti, Matjaž Klopčič).

V filmu Druga obala je besedilo nosilec vsega dejanja, saj napovedovalec pripoveduje kratko novelo o dveh bivših soborcih, ki se srečujeta ob reki. Avtor filma je Miroslav Antić.

»Nazadnje, vsa čutila so v razpadanju
iznašli smo nova praznovanja

nove dišave
nove nespečnosti
vstopimo

pesniki — manekeni — geniji — kreteni — snobi — delavci — znanstveniki — partisti — klovn — duhovni in izobčenci — optimisti in slepci — figurativci in konkretisti

vstopimo
konec ali začetek
vstopimo počasi
na vrat na nos
kakor nam drago
to je naša doba

svet je ocean...« (Hora quota est, Ljubiša Jocić)

»Na svojo roko je postavil učitelj Djurdje Milivojević Miloša za šolskega slugo s plačo 18 tisoč dinarjev, da bi mu pomagal v težkem položaju. Miloš je verjetno najmlajši šolski sluga na svetu... (ima trinajst let, op. F. K.) Tod

mimo hodi redko kdo. Sem gor redko kdo zaide!« (Pater familias, Miodrag Jakšić).

»...nekdaj: tečaji svobode v davnini, zidani venci, ki so varovali življenja, ključni moči v rokah vladarjev in velmož. Danes: okamenela misel preteklosti, razbito srce davnih ljudi, ponosni spomenik zgodovine, iz katerega se je življenje ponekod izselilo... in se nadaljuje...« (Letopis o starih mestih..., Ratomir Ivković).

»Vera, postala si šampion, izbrana si za športnika leta. Pričakujemo, da nas boš razveselila s svetovnim rekordom, da boš prva ženska, ki bo tekla pod dvema minutama na 800 metrov, da nam prineseš medaljo iz Mehike. Ko ti bo najteže, vedi, da smo vsi s teboj...« (Druga plat medalje, Miodrag Subotički).

»Spustiti dušo v pretiranem delu... to je deviza na vsakem delovnem mestu, kjer posel cvete. Vzemimo na primer tebe, Radovan, ti si obalni delavec. Če je verjeti pesnikom, potem ga ni močnejšega in srečnejšega človeka od delavca... (E2 — E4 ali Zakaj je moralo priti do gospodarske reforme, Puriša Djordjević).

»Želja se jim ni izpolnila. Namesto 'hčerka' so jo klicali 'sine'. To je zaobljubljena deklica — tobelija. Vsaka moška roka — motika več na njivi... Včasih tudi rama več — za puško...« (Zaobljubljene, Žarko Pešić).

»Vsak dan polagoma izginjajo močvirja in barja, z njimi pa tudi mnoge vrste barskih ptic. Človek lahko vpliva na tako stanje stvari, zato pomaga nekaterim vrstam, da bi se ne le obdržale, temveč tudi razmnožile... (Divja raca, Aleksander Ilić).

»...naj se spočijejo kraljevske figure. Na svetu je še mnogo turnirjev, na katerih bo treba pokazati, kaj zna nekdanji deček z Zelenega venca... Porazov namreč ne marata ne Gligorič, ne življenje...« (Dama G6, Mehmed Fehimović).

»Jaz sem Mustafa Zukić, učenec; to smo jaz, moja hiša in moja torba. V naši vasi ni šole, a šola je pač šola, in če hočeš vanjo, moraš pač vzeti pot pod noge. Najprej nisem vedel, da se bom rodil ravno tukaj. Niti, da bom moral v šolo. Vse to so ukrenili brez mene. Ko pa so vse to napravili, so rekli: Mustafa, hajd na pot, poišči šolo in uči se.« (Šolarji pepotniki, Vefik Hadji-smailović).

»Nihče izmed njih se ne mara preseliti bliže jami, nobeden noče skrajšati mučne razdalje od postelje do rudnika... Živijo z malo rudarsko plačo in s pičlimi plodovi svojih njiv... Za kruh se ženejo tako spodaj v jamah kot zgoraj na poljih. Hkrati so rudarji in kmetje. A hkrati ne to ne ono...« (Kjer so nekoč rasli mladi orehi, Bakir Tanović).

V kratkem filmu Na razpotju vetrov slišimo malo antologijo srbske in hrvatske poezije iz tematike NOB, razen tega pa srečamo med drugim tudi takole poetično besedilo: »Ko bi imel besedo, tako besedo, ki bi te mogel povabiti vanjo kakor v dom, kakor v poletje, ki bi vanj sešla stopila, vedra in nasmejana — podaril bi ti jo, lepa deklica...« (Na razpotju vetrov, Žika Ristić).

»Prideš na svet, napojijo te s slivovko. Poslovi se nekdo od sveta, zaliješ se s slivovko. Snubijo se in ženijo se ob slivovki. Če ne rodi nevesta, obrodi sliva. Hej, 19,1 desetinka odstotka svetovne surove proizvodnje češpelj — to se mora pretopiti v slivovko in tudi popiti, dragi moj. In res, mučenica (slivovka)

spremlja življenje teh ljudi od prvega zoba otroka do zadnjega zoba tega starca.

Brez slivovke ne prideš nikamor, ne v samostan, ne v cerkev, ne do meniha, ne do duhovna... Po dimu nad kotlom — se zakadi nad svečami. Mučenica spušča dušo za našo gušo (golšo... F. K.) (Mučenica, Bakir Tanović).

»Vas ni moderna, celo v modi ni, v modi so fabrike, kakršnekoli, minifabrike, žepne fabrike, lokalne, politične, ni važno kakšne vse, važno je le, da se kadi. Redko kdo verjame v zemljo — v to fabriko krompirja in žita. A mašine? Čakajo, da jih kdo z vleče na polja. Kdo jih bo zvelkel, ko so se pa kmetje izvlekli v mesto! In ko se tudi agronomi ne morejo odtrgati od njega! (Gnevna polja, Suad Mrkonjić).

»... Strinjam se, da ne bi smeli preganjati čarovnic, toda dejstva nas silijo, da moramo to pot odločno in pogumno razčistiti z nekaterimi tovariši, mar ne? Kolikor nam Mandić odide, ostanejo pa drugi tovariši, nismo nič opravili, tovariši. Ostanejo drugi Mandići, in čez mesec dni bomo na istem... Predlagam izključitev iz Zveze komunistov... Čeprav je član Zveze komunistov že dvajset let, nič za to. Kar si je dovolil, tega dolžim njega osebno. Zato ga izključimo iz Zveze komunistov in ga zamenjajmo v dolžnosti direktorja...« (Iz filma *Vojak, spočij se!* Krsta Škanate).

»Nekje so za ta denar gradili tovarne. Tej, ki je dajala denar, niso vrnili skoraj nič. Zdaj ima stare stroje, in ker po reformi vlada parola: znajdi se ali erkni, je ostala prepuščena sami sebi. Ne more več konkurirati modernejšim tovarnam, zato jo bodo razpustili. Ker je to edina tovarna v tej občini, se bo ta občina spremenila v nerazvito področje.

Na srečo je meja blizu. Izvažali bodo — delovno silo.« (Iz filma *Muzej* zahteva, režija Mako Sajko, besedilo Bogdan Gjud).

Takih besedil, ki se zdijo zreli za prispevke v *Antikroniko*, je še precej. Na primer ono v prvo nagrajenem filmu »Čančarji«. Navajam ga — v odlomkih — po spominu: ... očitajo nam, da je v vasi mnogo nezakonskih otrok. Mnogo neoženjenih, ki živijo hkrati z več ženami. Tudi komunisti so med njimi. Rekli so, da bodo oni prvi pokazali, kako je treba živeti, in da se bodo registrirali... ne krademo, kakor govorijo zlobni jeziki, temveč kupujemo les na panju. Podražil se je kar čez noč od 4 tisoč dinarjev na 12 tisoč za kubik... Kako naj kaj zaslužimo, ko pa nam ljudje na sejnih nočeh plačati višje cene... Nikjer na svetu niste videli letne šole tako kot pri nas. Traja samo tri mesece. Učimo se pod vojaškim šotorom... Preselili bi se, toda zemlje ne dajejo več zastonj... Naši stari so nam branili, ko je bil za to še čas... Nekateri naši se naučijo pisati vsaj v armiji... Toda kasneje si poiščejo boljše in lažje delo v mestu... Vse bomo storili, da se obdržimo... priučili bi se tudi poljedelstvu na svojem koščku zemlje... ali pa se izselimo... zato vam moram reči, da je naše selo — selo neveselo...« Tako približno izjavlja v imenu svojih sonarodnjakov Karavlahov v vasi Maoča pod Majevico predsednik krajevnega odbora Socialistične zveze in s svojim imenom zagotavlja, da je govoril samo čisto resnico. (Čančarji, Mithat Mutapčić).

Malo obsežnejši del z navedbami izvornih besedil naj bi pokazal, kako mnogo in kako različnih in pomembnih vprašanj in vsebin se lotevajo filmi, predvsem dokumentarne vrste. Že navedeni citati utegnejo pokazati nadalje, kako veliko vlogo pripisujejo in puste mnogi ustvarjalci ravno besedi. Na žalost le pre pogosto še vedno srečujemo filme, v katerih nastopa namesto

besede — gostobesednost; celo v istem filmu zasledimo mesta, kjer deluje beseda z enakovredno močjo kot slika, in mesta, kjer je beseda odveč.

Film predstavlja dobršen del televizijskih programov. Film kot umetnost je oplodil televizijo. Toda tudi televizija je filmu vrnila nekaj elementov, ki jih zasledimov mnogih kratkih filmih. Predvsem intervjuje, izjave, anketno metodo. Beograjski festival je pokazal vrsto filmov, ki povzemajo najboljše, kar je bilo ustvarjenega tako v dosedanjih kratkih filmih, kakor pri televiziji. Med najuspejšimi stvaritvami pa so tudi taki filmi, ki so besedo popolnoma izključili. Ustvarjalci se izražajo predvsem s kamero in zvokom. Taki primeri so: Ljudje z Neretve, Od treh do dvaindvajsetih, Mimoidoči II režiserjev Obrada Gluščevića, Kreša Golika in Lordana Zafranovića. Taki filmi so nadalje večina risank. Pa tudi v risanke že vdira beseda kot dialog, kot parola, kot vzdih, kot komaj artikulirani, toda zelo zgovorni znak.

Množica vprašanj, ki se jih lotevajo naši filmi, ter mnogovrstnost pristopov, možnost, kratke filme videti samo po enkrat, po dvakrat, zahteva, da si vse filme in njihove vrednosti natanko zapomniš in jih v svojem spominu tehtaš še takrat, ko ti je ušla pomembna podrobnost, važna beseda, miselni, likovni obrat ali odnos — to so težave, prek katerih si pomaga vsak ocenjevalec po svoje. Nekateri se zadovoljimo s približno natančnostjo in natančno približnostjo, drugi se jezimo na svoj raztrgani spomin, izgovarjamo se na utrujenost, prisegamo na relativnost vsakršne sodbe, pa naj bo še tako pretehtana. Nazadnje seveda prevlada

polemika o vrednostih

in tako je bilo tudi to pot. Dva člana žirije sta podala svoje lastno mišljenje ločeno od drugih članov žirije, eden o vseh nagradah, drugi o nekaterih. Znamenje, da je bila diskusija vroča in zaresna. Podobno se je zgodilo tudi pri poklicnih kritikih. Medtem ko so nekateri prisegali na visoke in najvišje vrednosti posameznih filmov, se je žirija kritike javno izrazila v svoji končni sodbi, da letošnja izenačena proizvodnja ne premore »niti enega izrazito superiornega ustvarjalnega dejanja«.

Blagor tistim, ki vse vedo ali se vsaj z uspehom delajo tako, in tistim, ki imajo vedno prav. Mene obletavajo dvomi. O tem na primer, ali je zvočni film že našel svoj pravi obraz. Pri preveč različnih filmih sem namreč poslušal isto glasbo Čajkovskega. In kadar zagovorniki avtentičnih filmskih podatkov o življenju najbolj glasno govorijo o teh kvalitetah, največkrat zaslutim v ustvarjalčevih zasnovah zevajoče praznine ali hlastajoč aktivizem cenejše vrste. Vsak film je najprej podoben svojemu avtorju.

Včasih podvomim nadalje, ali je res v risankah odločujoča vrednost v pikturnih kvalitetah, ki jih spretna roka duhovito animira? Ali ni potemtakem film tudi Malinova kinetična slika in Schaefferjeva gibljiva plastika?

Ali pa gre za podobne estetske vrednosti, le v drugih materialnih razmerah? In na kraju se najrajši prepuščam svojemu notranjemu občutku, ki ga vzbudi marsikatero delo tudi v trenutku nerazpoloženi, nepopolne zbranosti, marsikatero, tudi proslavljeno in odlikovano — pa nikoli.

Naj bo že tako ali tako: eno je gotovo, namreč, da objektivno rabi orientaciji le tisti film, ki najde pot med ljudi, pa četudi med izbrance. O življenju filma, kot stvaritve in njegovem vplivu tako in tako odločata oba dejavnika,

namreč kritična obsedenost strokovnjakov in odprta duša hvaležnih poslušalcev, vsak na svojem koncu istega človeškega občestva. Nazadnje je človek žalosten, ko še po dvajsetih letih pri nas ne znamo urediti, da bi ljudje v kinematografih dolgo vrsto ustvarjenih kratkih filmov lahko tudi videli. Ponekod v tujini imajo kinematografe, ponavadi blizu središč in postaj, kjer ljudje čakajo in si lahko ogledajo neprestano tekoči program kratkih filmov. Da — tudi tuje proizvodnje izvrstnih kratkih filmov ni k nam. Kdaj bomo znali urediti to vprašanje? Morda se nam bliža ta čas, saj se mednarodna menjava vse druge »robe« naravnost razcveta.

Naj h koncu citiram v celoti kratek scenarij, po katerem sicer ni nastal najboljši film, vendar pa scenarij, ki v kratkih besedah povzema in nakazuje tehtno in občutljivo vsebino. To je scenarij dveh mladih ustvarjalcev debitantov Vlatka Gilića in Predraga Golubovića iz Beograda, z naslovom Mala svetloba:

»Deček je bil sam, iz dneva v dan. To ga je prisililo, da se je igral s svojo senco. Podil jo je proč od sebe, vlekel jo je za nos in ji sledil.

Njegova senca pa je bila vztrajna. Igrala se je z njim, mu nagajala in ga izzivala.

To je bila igra in deček se ji je prepuščal, vse dokler ni srečal deklico, ki se je, prav tako kot on, igrala s svojo senco.

Tedaj pa sta njuni senci izginili, saj deček in deklica sta bila za prelepo otroško igro drug drugemu dovolj.

Vse okoli njiju je obdržalo svojo temno dvojnost. Samo ona dva sta bila brez senc, ožarjena z lepoto srečanja. Tedaj — to ni bila več samo navadna igra.«

Tudi s filmom se lahko srečamo kakor s človekom. To je zapisano nemara že v gibanju davnih kitajskih senčnih slik. Stojalo svetilke pa ostaja vedno v temi.

France Kosmač

KNJIZEVNOST

OB PONATISU I. DELA TRILOGIJE TONETA SVETINE, UKANA. Prijetno se bere roman — prvi del zajetne trilogije o spopadu dveh svetov v srcu Evrope, ta izrazito *vojni roman* z naslovom UKANA, v katerem nam pisatelj Tone Svetina v širokem epskem zamahu pripoveduje, kako je goloroko in bosonogo ljudstvo med Triglavom in Trstom ukanilo s *svojo vojsko* in s svojo edinstveno vseljidsko organizacijo — Osvobodilno fronto na oko stoinstokrat močnejšega in tradicionalnega sovražnika izza Karavank: nemško-nacistični in gestapovsko-kriminalni vojno-politični stroj.

Po malone dveh desetletjih, ko z zgodovinske razdalje in lirsko izključnostjo iz dogodkov zremo nazaj v veliki čas, postajajo osnovne dileme in navzkrižja ter stiske, v katerih se je znašel slovenski narod po volji pred-aprilskih oblastnikov, razvidnejše in jasnejše v svoji dramatsko moralno-etični nevsakdanjosti in ko dejanja postajajo vse bolj legenda in mit, ko nova, prav iz teh narodovih stisk nastala zamisel o svobodi dela in človeka dobiva nove razsežnosti, čeprav se ji zmeraj znova postavlja na pot zdaj taka zdaj dru-